

ПУТІВНИК ПО ДЕРЕВ'ЯНИХ ЦЕРКВАХ ПОЛЬЩІ ТА СЛОВАЧЧИНИ

Микола МУШИНКА

Michniwscy Magdalena i Artur, Duda Marta. Cierkwie drewniane Karpat. Polska i Słowacja. Przewodnik. — Pruszków, 2003. — 336 s.

Путівник польських краєзнавців є вичерпним джерелом пізнання сакральної дерев'яної архітектури українців по обидва боки Карпат — польський та словацький. Книжка містить інформації про 208 церков (167 — в Польщі, 41 — у Словаччині), 57 кольорових та 141 чорно-білу фотографію, 37 малюнків та 35 карт. Вона відбиває стан дослідженості об'єктів на 2002 рік, тобто подає найновіші інформації. Автори кожне село і навіть кожну церкву відвідали особисто. Їх інформації актуальні і корисні для туристів. Автори наводять маршрути, якими можна дістатися в дану місцевість, години, коли відбуваються богослужіння майже в кожній церкві і навіть місцезберігання ключа від церкви. Серед корисних порад знаходимо і таку: *“Коли святинею зацікавляться римо-католики, радимо запитувати про можливість побачення “костьола”, а не “церкви”. Особливо на теренах Бескидів і Перемиського Підгір'я згадкою про минуле об'єкта можемо в когось викликати неприхильне ставлення до себе”* (с. 12).

На відміну від багатьох інших польських дослідників сакральної архітектури, автори путівника не обтяжені антиукраїнським комплексом і розглядають її вповні об'єктивно, як пам'ятки, побудовані і використовувані українцями. У причетності лемків, бойків та інших етнографічних груп до української нації вони аж ніяк не сумніваються.

У вступі (с. 13–28) автори подали коротку історію даного регіону від найдавніших часів до сучасності. На їх думку, цей регіон був заселений слов'янами вже в VI ст. н. е., а його християнізація пов'язана з іменами першосвятителів Кирила і Мефодія. Інтенсивне заселення Карпат русинами відбулося в XIV–XVII ст., в часі т. зв. “волосько-руської” колонізації. Під волохами вони розуміють *“...кочуючих пастухів балканського походження, які від XIII ст. малими родинними*

групами почали вирушати за своїми стадами у далекі мандрівки” (с. 16). В XV–XVI ст. до них долучились *“...русини з території сучасної України, значною мірою із районів Закарпаття”* (с. 16). Перша частина цієї тези потребує певного уточнення. Річ у тому, що ні в історичних документах, ні у пізніших дослідженнях на даній території не засвідчено жодного “балканського” та навіть румунського (волоського) села. Отже “волоська колонізація” не була румунською (як досі вважали польські дослідники), а пастушою (як слушно зауважили автори путівника). Вони мають рацію, що основним елементом “волоської” колонізації були русини (українці).

Окремі підрозділи автори присвятили запровадженню унії з Римом — Берестейської (1596) та Ужгородської (1646), життю русинів у Габсбурзькій монархії, міжвоєнному та воєнному періодам. Не минули вони й насильницької депортації українців Польщі, яка розпочалася ще в 1941 році, тривала в 1944–1945 і завершилась т. зв. акцією “Вісла” в 1947 році, в рамках якої було насильно депортовано на т. зв. “Землі одзискані” близько 160 тис. українців, тобто все греко-католицьке і православне населення.

Стан української сакральної архітектури у виселених місцевостях був катастрофічним. Нищення українських церков у той час вважалося проявом польського патріотизму. Автори пишуть, що значну частину дерев'яних церков Лемківщини та Перемищини поляки розібрали заради будівельного матеріалу, однак *“Найчастіше святині розбиралися з метою знищення пам'яті про їх давніх власників. В 1947–1956 роках знищенню підлягла майже половина церков у польських Карпатах”* (с. 25). Певним парадоксом можна вважати факт, що найбільше церков збереглося в тих селах Перемищини, які у 50-х роках комуністичний уряд Радянського Союзу передав Польщі.

На території Словаччини в цей період відбувалася т. зв. “українізація” (заміна російської мови в школах на українську), колективізація і православізація (ліквідація греко-

католицької церкви). Українське населення Пряшівщини залишилось на своїх місцях.

Правдиво й об'єктивно описано в путівнику й сучасне життя українців Польщі: повернення частини лемків на рідні землі після 1956 р., виникнення Української суспільно-католицької церкви тощо.

У путівнику подано сучасну адміністративну структуру греко-католицької та православної церков в обох країнах, причому на окремих таблицях та картах перераховані усі деканати, парафії та дочірні церкви.

У розділі “Етнографія” (с. 42–46) подається основна характеристика українського населення з обох боків Карпат: лемків, бойків, гуцулів, шляхтовських русинів, угринців, земішанців та долинян. Дальші розділи вступної частини присвячено архітектурі та типології дерев'яних церков, їх інтер'єру та, зокрема, іконам. Тут же описано та охарактеризовано всі види ікон, які зустрічаються на даній території.

Путівник поділено за географічним принципом на 13 частин, кожна з яких відкривається вступною статтею та картою із зазначенням усіх церков та часу їх виникнення (століття). В алфавітному порядку досить детально описано кожну церкву, вміщено її фотографії або малюнки. Чимало уваги автори присвятили інтер'єру церков. У багатьох випадках вони наводять цікаві оповідання та перекази про побудову церкви та їх внутрішнє обладнання.

Словаччині в путівнику відведено шість розділів: околиці Старої Люловні, Пряшева, Бардієва, Свидника та Снини. В цьому регіоні ними описано 34 об'єкти. Окремий розділ присвячено дерев'яним церквам та іконам у музеях-скансенах: Бардіївські купелі, Бардіїв, Червоний Клаштор, Гуменне, Кошиці, Михайлівці, Пряшів, Стара Любовня та Свидник. У скансенах цих місцевостей Словаччини збереглося сім давніх дерев'яних церков. Подібні описи автори подають і з польського боку кордону.

Путівник закінчується розділом “Неіснуючі церкви”. Тут вміщено короткі інформації про 234 дерев'яні церкви, які були знищені в основному після Другої світової війни: 221 на території Польщі і 21 на території Словаччини. Наведено рік (або століття) побудови кожної церкви та час її знищення. Всі знищені

ні церкви зібрані на окремій карті, причому і тут до кожної вказано століття її побудови. Найбільше їх було знищено у східних регіонах Польщі у 40–50-х роках ХХ ст.: у Бескидах та Надсянні. Між ними було шість церков XV–XVI ст. Це — наочне свідчення найбільшого варварства комуністичної влади у Польщі та сфанатизованого польського населення щодо справжніх шедеврів культури, які підлягали знищенню лише тому, що були пам'ятками української культури.

У Словаччині влада ставилася більш по-блажливо до дерев'яних церков. Не нищила їх, а навпаки, 26-и з них у 1968 році надала статусу національних пам'яток культури, тобто взяла їх на повне державне утримання. 13 “неіснуючих” церков цього регіону втрачено внаслідок Другої світової війни, старості, недбайливого ставлення до них місцевого населення або нещасних випадків (пожежі).

У додатку до публікації вміщено “Словничок термінів” (с. 321–327), *Бібліографію* (128 позицій; с. 328–332) та *Географічний покажчик об'єктів* (с. 333–336). Із української літератури в бібліографії наведено праці лише чотирьох діаспорних авторів: О. Іванусіва, В. Кармазіна-Каковського, Ю. Кобаля та Б. Струмінського. Багату і цінну літературу про дерев'яні церкви та ікони, видану в Україні, Чехії та Словаччині, автори чомусь зігнорували, не згадавши жодну з них. А шкода, бо ці праці і щодо кількості, і якісно перевершують дотеперішні праці польських дослідників.

“Путівник по дерев'яних церквах Польщі та Словаччини” призначений в основному для польських туристів. Та, незважаючи на певні неточності і прогалини, він не меншою мірою послужить і українцям та словакам, бо ні в Україні, ні у Словаччині досі нічого подібного не було видано. А ці дерев'яні церкви, як пам'ятки української культури, мали б зацікавити, головним чином, українських туристів. Варто було б перевидати рецензований путівник українською, словацькою, а може, й англійською мовами, бо дерев'яні церкви викликають дедалі більше зацікавлення у туристів західних країн.

Пряшів, Словаччина